

VÉRTESSY SÁNDOR

Csevegés Kass János „ceruzáiról”

– Beszélgetésünkhöz illően azt a címet gondoltam ki, hogy Kass János ceruzái, persze átvitt értelemben, amolyan újságírók csavarintásképpen... De hát vegyük csak sorra a Te máig koptatott ceruzáidat, attól az órától, amikor a legelső diplomádat átvehetted az Iparművészeti Főiskola kerámia szakos hallgatójaként. Folytassuk a Képzőművészeti Főiskola diplomaosztóján, ahol grafikusként szólították a Te nevedet. A soron következő, s igencsak értékes oklevelet a Lipcsei Könyvművészeti Akadémiáról hoztad haza... És vajon még hány ceruzádról is szólhatnék?... Akik méltatást írnak munkásságod egy-egy eseménye ürügyén, gyakran zavarba jönnek, mert túl sokféleképp vagy megszólítható: egyaránt otthon vagy a fotográfiában, a kerámiában, a grafikában, a szobrászatban, az animációs filmben, a könyvművészetben, a plakáttervezésben, a rézkarcban, a kiállítások látványtervezésében, ki tudja még, mi mindenben... Mindezek a munkásságodnak játszi természetességű részleteit képezik, mindezek a Te művészléted színterei... Számomra megfejthetetlen rejtély volt és maradt, hogy egy ilyen sok ceruzával bíró művészember, aki ennyiféleképpen képes kifejezni önnön belső világát, mégiscsak hogyan képes társulni egy vagy két másik alkotóművésszel, anélkül, hogy megtiportnak, alárendeltnek érezné magát? Kérlek szépen, tárd el, ha kérdés sem egy picikét szúrósra sikeredett...

– Mindaz, amit elmondtál – valóság! Megaláztak, megtiportak vagyunk. Az elmúlt évtizedekben nagyszerű művészek is illusztráltak: Ferenczy Béni, Borsos Miklós, Matisse, Picasso, Kokoschka-mester... Én ösztönösen fordultam a könyvillusztráció felé, ahol a mindenkori úgynevezett „zsúrik” kontraszelektáló hatása nem érvényesült. Voltak idők, amikor meg volt adva, hogy mi a megrendelés: például plakát május elsejére, a Népstadion szobrai, vagy a Metró freskói; evvel szemben állt a könyvillusztrátorok művészi szabadsága. Nekem megadatott, hogy együtt dolgozhattam Illyés Endrével, Réz Pállal, s még sok-sok nevet sorolhatnék, akikkel igaz öröm volt együtt szép és jó könyveket csinálni...

– Ez a műfaj mégiscsak egyfajta állandó transzfigurálódásra, átlényegülésre készíteti a művészt, amikor összeáll egy könyvtervezővel mérkőzni, hiszen amíg megszületik a mű, addig ők valóban mérkőznek, megmérkőznek egymással. A Te egyik legszebb munkád, Madách Imre Az ember tragédiája, Szántó Tiborral folytatott két éves mérkőzésed eredményeképpen született olyan gyönyörűséggé, amilyenné csak Ti ketten megteremthettétek!

– Ezt éppen most öröm hallani, ugyanis a nagy mű két éve remek angol fordításban jelent meg. Edinburghban, persze egy ottan élő magyar irodalmár átültetésében. Hírt hallottam egy esetleges ottani színpadi bemutatás lehetőségéről is... Az én megszenvetett Madách-illusztrációim Csesztvén, az ősi családi kúriában láthatók, és Szegeden, a Kass-galériában.

– Madách angolul, ez jó hír; de visszatérengetnék ám a „mérkőzéshez”. Valóban szorítjátok egymás művészetét munkátok közben, egymás közelségébe?

- Nehéz erre a válasz, mert minden feladat – misztifikáció nélkül! – széklábfaragás. A komputer miért komputer? Mert az agy mechanizmusát próbálja rögzíteni, ám a lélek hiányzik belőle, ezért vár a komputer egy Leonardóra, vagy egy Rembrandtra, aki majd lélekkel telíti meg... Szóval, a mi tevékenységünk – önáltatás nélkül – elsősorban ugyanolyan kézműves munka, mint az asztalosé vagy a lakatosé.

- Azt mondd, széklábfaragás? Valaki azt írta rólad: *Te attól vagy izgalmas művész, hogy az egyszerűt nagyszerűvé vagy képes emelni. Most meg azt mondd nekem, hogy ez mindössze kézműipari tevékenység...*

- Egyszerűség? Ott van Medgyessy, a szobrász, vagy Matisse, a festő, az ő egyszerűségében micsoda óriási feszítő erő van... Végy egy tojást! Ilyen egyszerű, nem?, de amikor a csibe kikel belőle és elkezd növekedni, majd a végén megesszük, na látod, milyen egyszerű volt az indulása...

- *Kötekednem kell: 1958: Brüsszel, Világkiállítás, Kass János pannóját ezüstéremmel díjazzák! 1966: Lipcsében kimondják, hogy az év legszebb könyve nagy elismerést Kass Jánosnak kell átadni! Soroljam-sorjazzam tovább?*

- Ezek régen voltak...

- *De megestek!*

- Megestek! Gondolj csak bele: ötvenhat után két évvel ott voltunk Brüsszelben, de hadd szóljak inkább másról... Nemrég a bélyegmúzeumban megnyílt a kiállításom, és virág helyett két cseresznyehusángot kaptam ajándékba a posta elnökétől, Doros Bélától, tudják, hogy nagyon szeretem a kertet. Emellé átnyújtott egy valódi aranyérmét – én kaptam meg harmadikként –, amely nagyon jól jött, mert a honoráriumok alacsonyok, az adók bizony magasak...

- ... no és ezt beveszik a zálogházba! Ne lépjük át: melyik volt harminc éve a Világ legszebb könyve?

- *Esopus állatmeséiért* adták. Bevallom, hogy nem egyszer kaptam meg ezt a kitüntetést, Pozsonyban is, majd San Paolóban,... de nem ezek a fontos dolgok, ezek csak kilométerkövek. Megy az ember az úton, és előre néz, és...

- ...*faragja a széklábakat!*

- Igen! Hol több, hol kevesebb sikerrel.

- A „csillagszórós” sikereid között van egy rajzfilm is: címe *Dilemma*. Mindössze tizenegy nemzetközi díjat nyertél, pontosabban nyertetek John Halasszal, a „rajzfilmkirállyal”. *Hogyan jött létre ez a nagy találkozás? Ült London-országban egy úr, ki' rajzfilmeket készített, közben kitalálta a komputer-animációt, majd gondolt egyet és a világon élő hatvanöt-ezer grafikus közül éppen Kass Janót kérte föl, csinálják meg együtt az emberi nem sorsáról ezt a nagyszerű filmet, mégpedig komputer-grafikával?...*

- A történet nem ennyire meszerű... Halas nagyszerű producer, föl se tudnám sorolni mindazokat a nagy neveket, akikkel dolgozott, csak példaképpen Henry Moor, vagy az a híres-neves szerzője, Orwell... Kevesen tudják, hogy Halas-mester magyar, Halász Jánosként végzett a budapesti Bortnyik-stúdióban olyan hallgatókkal, mint Vasarely, azaz Vásárhelyi, azután Szántó Tibor. Dehát nézzünk szét a világban, ki nem magyar Hollywoodban, ki nem magyar a zenei világban, vagy a legjobb operatőrök között mennyi a magyar név?...

- *Szentigaz, de Ti nem ismertétek egymást korábbról!*

- Ő engem nem, én őt igen a Grafic'Art első kötetéből, melyben én is benne voltam, és persze tudtam a filmjeiről... A megismerkedésünk Lvovban történt, persze a véletlen hozta úgy, hogy együtt ültünk egy konferencián, ahol a programban levétítették a Három könyv, három művész című filmemet: Hincz Gyula, Szász Endre meg Kass János, a három könyv pedig amit bemutattunk ebben a szokatlan filmkompozícióban: Szász Bandi Villon-ja, Hincz-től a Tollal, ecsettel, tőlem meg a keserves vajúdásban született Az ember tragédiája... A grafikai konferencia szünetében Halas gratulált nekem – sajnos csak én voltam ott hármunkból –, majd megtudva, hogy kiállításom van Szombathelyen, kocsiba ült velem, eljött, elbóklászott a múzeumban, majd fölszállt a Győr–Sopron–Ébenfurt vonat első osztályú kocsijába, és Bécsből hazarepült Londonba... Én máris boldog voltam, bár fogalmam se' volt, mi lehet még ebből?! A mester pont akkor gratulált nekem, amikor Pesten nem engedélyezték a „fejek” kiállítását nyilvánosság előtt!... Próbálkoztam tehát mellékösvényeken: kísérleti filmbe kezdtem a Pannónia Stúdióban, de nem rajzfilmmel, a fejekkel. Sosem felejttem el: Hankiss Elemér és P. Szűcs Judit voltak a film konzultánsai, avagy lektorai a filmgyár megbízásából. Máig őrzöm a kritikájukat: jó volt a véleményük, ráéreztek, hogy mit lehet ebből csinálni... Ekkortájt hívott föl Halas. Elmondtam, min dolgozgatok. Megkérdezte, kié a kópia? Mondtam: természetesen az enyém, hiszen az én agyszüleményem. Mire Ő: leszerződtem-e? Én: még nem írtam alá a szerződést, amelyben ígértek egymillió forintot, – akkor szép pénznek számított!, a hetvenes években –, meg lehetett volna belőle csinálni... Igenám, de a filmgyár az első pillanatban levett belőle 500 ezret, a felét, a műteremhasználat címén 350 ezerrel kevesbedtünk, a sor végén ott állt Tóth János nagyszakállú aranyos barátom, a kiváló operatőr, Ő kapott volna nyolcezer forintot a film pepecselést kívánó forgatásáért!

- ... a még megmaradt 150 ezerből?

- Igen. Én kaptam volna 12 ezret a forgatókönyv megírásáért és a rendezéséért. Hát akkor így festett egymillió forint, és a művészi munka anyagi „becsülete”. No, és mindezek után, még meg is maradt volna vagy nyolcvanezer forint nyersanyagköltségre, és száz darab fej elkészítésére. Legalább ennyi kellett a forgatáshoz!

- *Egy ördögi mondat munkál bennem: ezt a „bagyományt”, a hasonló többivel, visszük tovább!... Békésebben: mi történt Halas telefonja után?*

- Kérdésére, hogy tudnék-e sürgősen Londonba jönni, azt mondtam: igen, de minek? Meg kéne' csinálni gyorsan a filmet: lesz egy komputeranimációs kongresszus fél év múlva, s addigra készen kell lennünk a filmmel! Augusztus elsején tudok-e érkezni, ha igen, Ő küldi a repülőjegyet.

- *Fél év egy ilyen filmre, hajmeresztően rövid idő, nem?*

- A lehetetlennel határos. Ő mindenesetre küldte a repülőjegyet. Akkor még vízum kellett, meg engedély ahhoz, hogy én egyáltalán kimehessek. Kérlek szépen, augusztus elsején Londonban voltam! Ő szeptember elsején táskájába tette a rajzaimat, fölült a Concordra és az Egyesült Államokba repült, mert a 80-as évek elején Európában nem léteztek azok a mindent tudó komputerok, amilyen a NASA-nak, vagyis az amerikai légierőnek volt, meg a New York Universitas Technologynak, és egy dallasi cégnek, a három közül az volt relatíve a legolcsóbb.

- *Harminc nap múlva a teljes rajzsorozattal Halas repülőre szállt? És Te hány kilót fogytál egy hónap alatt?*

- Jól jönne megint egy ilyen lecke, hogy leadjam a fölösleges kilóimat. Ez alatt a harminc nap alatt jobb kézzel ittam a sok teát, bal kézzel rajzoltam, és közben meg kellett ismernem az új matematikai-geometriai gondolkodást, a háromdimenziós tengelyekhez kellett rajzolnom. Egy szó, mint száz: elutazott Halas, és egy Erick Braun nevű úriember Amerikában elkészítette Európa legelső számítógépes rajzfilmjét... Az összemontírozott filmet januárban Londonban megnézték az amerikaiak is, és lelkesebbek voltak, mint mi ketten, Halas meg én. Nagyon összebarátkoztam Erick Braunnal, akit meglepett, hogy az emberiség sorskérdéseiről mi komputeren keresztül gondolkodunk művészi eszközökkel... A Dilemma arról szól, legalábbis azt szerettem volna kifejezni, hogy az egymást követő kultúrák eltörlik-elsöprik az előzőt. Az egyiptomi kultúra után jött a római, a reneszánsz ráépült a római múltra, annak a köveit használta föl. A mi törékeny XX. századi kultúránk már nem engedheti meg magának ezt a luxust! Mindazt az értéket, amit az emberiség létrehozott, beleértve a természetet is, bárha azt nem mi valószínűsítettük meg, mi csak rongáljuk-szétherdáljuk, mindazt az értéket óvni, védeni kell, mert minden olyan törékeny, mint az emberi élet!

- *A mi korunkban nem ezt látjuk. Kultúránk helyébe gyakran a civilizáció nyomul a maga kényelmes ártalmaival, a természettel nem törődik az ember, megrontja, kirabolja... Kár értünk! János! Mondd, ha nagy számárságot kérdezek: Te olyasmit is megrajzoltál a ceruzáddal, ami első hallásra lehetetlen, példaképpen említem a Psalmus Hungaricust. Bartók-műbőz, a Kékszakállúhoz is készítettél szépséges linómetszeteket; hallottam, ebből a sorozatból animációt készítesz a szegedi tévéstudióban. Hogy egy ilyen vállalkozáskor az alkotói folyamat miképpen zajlik le benned, természetesnek tartom, hogy ezt nem tudod kifogalmazni. De azt biztosan meg tudod mondani, hogy mi izgat olyankor, ha leülsz megrajzolni olyasmit, amit Bartók Béla vagy Kodály Zoltán kottapapírra álmodott, legyen az a Concerto, legyen a Kékszakállú, vagy akár a Psalmus...*

- Nagyon nehéz erre válaszolnom. Két dolgot mindenképpen elmondanék, talán közelebb visz a kérdésünkhöz. Néhány évvel ezelőtt Kurtág Györgynek nagy előadói sorozata volt Londonban, a magyar kulturális hetek alatt, műveit játsszák és szeretik Angliában. Van nekem egy tőle kapott vázlatkönyvem, ebben a kottafejek akár a földrengést jelző szeizmográf mozgása jelzik a lélek kilengéseit és a robbanás előtti rezgéseit...

- *... akár egy lélek-EKG-nak fogjam föl?*

- Igen, pontosan erről van szó! Nagy becsben őrzöm ezt a döbbenetes vizuális dokumentumot. Kurtág egyik legnagyobb műve a Gyerekeknek-sorozat, szerintem Bartók Mikrokozmoszának a testvére, vagy a folytatása, ahol a gyermek, aki zongorázni megy, ül a zongora előtt és nem üti le a billentyűt, fölemeli a kezét és vagy harminc másodpercig nem nyúl a billentyűkhöz, miközben vibrál benne az óriási feszültség. Egy tizenhárom éves kislánytól kaptam ezt az elementáris élményt a zeneakadémián, aki tökéletes átéléssel eljátszotta mindazt, amit a mindig is dekoratív Kurtág-partitúrák nyújtanak...

- *Már érzem a megfejtést a szavaidból, miért is olyan nagy élmény számodra ez a Kurtág-vázlatfüzet, vagy az együttlét Kurtággal, Ligetivel, aki szintén otthon van Londonban, akár Kocsis Zoltánunk.*

– Kocsis más, mikor dirigál, és egészen más, mikor játszik, akkor megközelíthetetlen... Visszatérek a vázlatkönyvre, meg a kicsi lány zongorajátékára, azért mondtam el mindkettőt, hogy lássuk, hogyan lehet megközelíteni valamit, amikor az alkotónak van mondanivalója, amikor megtelik lélekkel. Egyébként – csak húzogatód a vonalakat.

– ... meg faragod a széklábat!

– ... meg faragom a széklábat! Igen. Nézz rá egy Rembrandt rézkarcra vagy rajzra, az öreg rabbira, vagy az aranysisakos férfira. Ugye, megtelik a lelked?... És nem tudhatod, mitől van ez a csoda... Én sem tudom, csak sejtem. A napokban egy hétig együtt voltam Marci unokámmal. A gyermek négy éves. Az ő gyermeki ösztönei hasonlóképpen működnek: órákig eljátszik a homokkal, várat épít, és egyszerűen csak megtelik a kicsi szíve mondanivalóval. Odafordul hozzám: „mit főztek neked? Én mit főztek neked?”

– Látod, János. Ezek a lélekek a nagy feredői...

– Igen, ezekért érdemes, ... meg a „széklábfaragásért” ...

TANDI LAJOS

Kass János évtizedei

SZÜLETÉSNAPI TÖREDÉKEK

„Műveld a csodát, ne magyarázd”

(Nagy László)

Az írás mottójául választott Nagy László-i sor nem véletlen: talán leghívebben fejezi ki *Kass János* ötvenéves alkotói munkásságát. Azt a hatalmas életművet, mely egészében és részleteiben is a XX. század második felének kiemelkedő teljesítménye, nemzetközileg jegyzett oeuvre, egy közelgő új évezred megsejtett mércéje. Visszatekintve az öt évtized konkrét alkotásaira, egymásra torlódnak a művek, találkoznak az időben, értelmezik egymást a térben, kapcsolódnak, vitáznak és feleselnek, hullámanak és kristályosodnak. Témák és technikák, műfajok és méretek, anyagok és technológiák ellentmondásai és szintézisei rajzolják meg a kikezdehetetlen és mércét állító pályaképet. Ebben a sokszínűségben és gazdagságban azonban nincs káosz. Összetartja és karakterizálja a sokműfajúságot és szerteágazó érdeklődést Kass János példamutató személyisége, tartásának ereje.

Kass művészete kettős kötésű. Részint közéleti, részint szellemi. Közéletisége mentes minden politikumtól, aktuális illeszkedéstől, kompromittáló törleszkedéstől, gerinchajlító kitüntetésektől. Közéletisége *kizárólag erkölcsi tartalmú*. Ezt a morális tisztaságot és tartást ugyanolyan erővel táplálta Szeged, a gyerekkor városa, anyja kezének melege, a Móra-ásta avar sír csontjainak figyelmeztetése, mint 1944–45 telének „partizánakciói”, az együvértartozás tízparancsolata, az anyagot formáló korong törvénye, aztán azok az ötvenes évek és sorolhatnám... Szellemi kötődésének alappillére a *minő-*